

ΑΛΜΠΕΡ ΚΑΜΥ

Ο ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΟΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΝΙΚΗ ΚΑΡΑΚΙΤΣΟΥ-DOUGÉ
ΜΑΡΙΑ ΚΑΣΑΜΠΑΛΟΓΛΟΥ-ROBLIN

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής άδειας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Λογοτεχνικά δοκίμια
Αλμπέρ Καμύ, *Ο επαναστατημένος άνθρωπος*
Albert Camus, *L'homme révolté*

Μετάφραση: Νίκη Καρακίτσου-Dougé, Μαρία Κασαμπάλογλου-Roblin

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Φιλμ, μοντάζ: Κέντρο Γρήγορης Εκτύπωσης

Copyright© Éditions Gallimard, Παρίσι 1951

Copyright© για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2011

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Ιούνιος 2013

KET 7778 ΚΕΠ 347/13

ISBN 978-960-16-4835-4

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΙΝΘΟΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Στον Ζαν Γκρενιέ

Και την καρδιά μου φανερά αφιέρωσα
στη σοβαρή και πονεμένη γη
και, μες στη νύχτα την ιερή,
συχνά της υποσχέθηκα να την αγαπώ
πιστά μέχρι θανάτου, άφοβα,
με το βαρύ της μοίρας της φορτίο,
κι απ' τα αινίγματά της τίποτα να μην περιφρονώ.
Έτσι, μαζί της δέθηκα με θάνατου δεσμά.

ΧΕΑΝΤΕΡΑΙΝ

Ο θάνατος του Εμπεδοκλή

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 13

I. Ο ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 29

II. Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ 47

ΟΙ ΓΙΟΙ ΤΟΥ ΚΑΪΝ	54
Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΑΡΝΗΣΗ	69
Ένας άνθρωπος των γραμμάτων	70
Η εξέγερση των δανδήδων	87
Η ΑΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ	99
Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΚΑΤΑΦΑΣΗ	110
Ο Μοναδικός	110
Ο Νίτσε και ο μηδενισμός	115
Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΗ ΠΟΙΗΣΗ	139
Ο Λοτρεαμόν και η κοινοτοπία	141
Σουρεαλισμός και επανάσταση	151
ΜΗΔΕΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ	168

III. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ 175

ΟΙ ΒΑΣΙΛΟΚΤΟΝΟΙ	187
Το νέο Ευαγγέλιο	191
Η θανάτωση του βασιλιά	196
Η θρησκεία της αρετής	201

Η τρομοκρατία	207
ΟΙ ΘΕΟΚΤΟΝΟΙ	220
Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ	245
Η εγκατάλειψη της αρετής	247
Τρεις δαιμονισμένοι	252
Οι ευαίσθητοι δολοφόνοι	269
Ο σιγκαλεφισμός	283
Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΡΑΛΟΓΟΣ ΤΡΟΜΟΣ	289
Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ Ο ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΡΟΜΟΣ	305
Η αστική προφητεία	307
Η επαναστατική προφητεία	319
Η αποτυχία της προφητείας	339
Το βασίλειο της τελολογίας	364
Η ολότητα και η δίκη	375
ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ	394

IV. ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ 405

Μυθιστόρημα και εξέγερση	416
Εξέγερση και στίλ	431
Δημιουργία και επανάσταση	438

V. Η ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΜΕΣΗΜΕΡΙΟΥ 447

ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΚΑΙ ΦΟΝΟΣ	449
Ο μηδενιστικός φόνος	454
Ο ιστορικός φόνος	460
ΜΕΤΡΟ ΚΑΙ ΥΠΕΡΒΟΛΗ	472
Η σκέψη του μεσημεριού	477
ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΗΔΕΝΙΣΜΟ	485

ΕΡΓΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ 493

Εισαγωγή

Υπάρχουν εγκλήματα πάθους και εγκλήματα ψυχρής λογικής. Ο Ποινικός Κώδικας τα ξεχωρίζει, μάλλον εύκολα, χάρη σ' αυτά που διαπράττονται εκ προμελέτης. Ζούμε στην εποχή της προμελέτης και του τέλειου εγκλήματος. Οι εγκληματίες της εποχής μας δεν είναι πλέον εκείνα τα αδύναμα παιδιά που επικαλούνταν ως δικαιολογία την αγάπη. Αντίθετα, είναι ενήλικες και το άλλοθί τους είναι αδιάσειστο: η φιλοσοφία μπορεί να βοηθήσει σε όλα, μπορεί ακόμη και να μεταμορφώσει τους δολοφόνους σε δικαστές.

Ο Χίθκλιφ, στα Ανεμοδαρμένα Ύψη, θα σκότωνε τον κόσμο όλο προκειμένου να κερδίσει την Κάθι, αλλά δεν θα του περνούσε καν η ιδέα πως τούτη η δολοφονία είναι λογική ή δικαιολογημένη από κάποιο σύστημα. Απλά και μόνο θα την έκανε, κι εδώ σταματά το πιστεύω του. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει τη δύναμη της αγάπης και χαρακτήρα. Μα καθώς η δύναμη της αγάπης σπανίζει,

η δολοφονία παραμένει εξαίρεση και, επομένως, θεωρείται παράβαση. Από τη στιγμή ωστόσο που, λόγω έλλειψης χαρακτήρα, πασχίζουμε να βρούμε εσπευσμένα μια θεωρία, από τη στιγμή που το έγκλημα γίνεται αντικείμενο λογικής σκέψης, τότε πολλαπλασιάζεται με αφθονία όπως ακριβώς και η ίδια η λογική, παίρνοντας όλες τις μορφές του συλλογισμού. Ήταν μοναχικό σαν την κραυγή, να το τώρα που γίνεται παγκόσμιο σαν τη γνώση. Κι ενώ χθες το καταδίκάζαν, σήμερα γίνεται νόμος.

Αλλά ας μην εξοργιζόμαστε εδώ εξαιτίας του. Σκοπός αυτού του δοκιμίου είναι να δεχτεί για μιαν ακόμη φορά την πραγματικότητα της στιγμής, που είναι το λογικό έγκλημα, και να εξετάσει επακριβώς τι το αιτιολογεί: είναι μια προσπάθεια για να κατανοήσω την εποχή μου. Θεωρούμε ίσως ότι μια εποχή που, επί πενήντα χρόνια, ξεριζώνει, υποδουλώνει ή σκοτώνει εβδομήντα εκατομμύρια ανθρώπινα πλάσματα πρέπει αποκλειστικά και πρωτίστως να κριθεί. Μα πάνω απ' όλα πρέπει να γίνει κατανοητή η ενοχή της. Σε εποχές πρωτόγονες, στις οποίες ο τύραννος αφάνιζε πόλεις επιδιώκοντας να αποκτήσει μεγαλύτερη δόξα, στις οποίες ο νικητής, με τον σκλάβο αλυσοδεμένο στο άρμα του, παρήλαυνε στις πόλεις που πανηγύριζαν τον θρίαμβό του και ο εχθρός ριχνόταν βορά στα άγρια θηρία μπροστά στα μάτια του συγκεντρωμένου πλήθους, η συνείδηση μπορούσε, μπροστά σε τούτα τα τόσο ξεκάθαρα εγκλήματα, να παραμένει σταθερή και η κρίση διαυγής. Τα στρατόπεδα όμως των σκλάβων κάτω από το λάβαρο της ελευθερίας, οι σφαγές με αιτιολογικό την αγάπη προς τον άνθρωπο ή

την προτίμηση για τον υπεράνθρωπο προβληματίζουν κατά μία έννοια την κρίση. Την ημέρα που το έγκλημα ντύνεται με τα τρόπαια της αθωότητας, τότε η αθωότητα, με μια περίεργη αντιστροφή ρόλων, που είναι το χαρακτηριστικό της εποχής μας, αναγκάζεται να δώσει εξηγήσεις. Φιλοδοξία αυτού του δοκιμίου είναι να αποδεχτεί και να εξετάσει τούτη την παράδοξη πρόκληση.

Πρέπει να διαπιστώσουμε αν η αθωότητα, από τη στιγμή που ενεργοποιείται, δεν μπορεί να αποφύγει τους σκοτωμούς. Δεν μπορούμε να δράσουμε παρά μόνο στη δική μας εποχή, ανάμεσα στους ανθρώπους που μας περιβάλλουν. Δεν θα μάθουμε τίποτα, εφόσον δεν γνωρίζουμε αν έχουμε το δικαίωμα να σκοτώσουμε αυτόν τον άλλο μπροστά μας ή να συναινέσουμε στον φόνο του. Αφού κάθε πράξη σήμερα καταλήγει σε δολοφονία, άμεση ή έμμεση, είναι αδύνατο να ενεργήσουμε χωρίς να ξέρουμε εάν και γιατί πρέπει να σκοτώσουμε κάποιον.

Προς το παρόν, λοιπόν, το πιο σημαντικό δεν είναι ν' ανατρέξουμε στις αιτίες των πραγμάτων, αλλά, μια και ο κόσμος είναι έτσι πλασμένος, να ξέρουμε πώς να συμπεριφερθούμε ζώντας μέσα σ' αυτόν. Στον καιρό της άρνησης, ήταν πιθανόν χρήσιμο ν' αναρωτηθούμε σχετικά με το πρόβλημα της αυτοκτονίας. Στην εποχή των ιδεολογιών, χρειάζεται να είμαστε εντάξει σε σχέση με το έγκλημα. Αν το έγκλημα έχει λόγους να υπάρξει, η εποχή μας κι εμείς οι ίδιοι ακολουθούμε με συνέπεια. Αν όμως δεν τους έχει, τότε ζούμε στην τρέλα και δεν υπάρχει άλλη διέξοδος παρά να εναρμονιστούμε ή να αλλάξουμε πορεία. Εναπόκειται, πάντως, σ' εμάς να απαντήσουμε απροκάλυπτα στο ερώτημα που μας τέθηκε,

μέσα στο αιματοκύλισμα και την αντάρα του αιώνα μας. Γιατί βρισκόμαστε πάντα μπροστά στο ερώτημα. Εδώ και τριάντα χρόνια, πριν αποφασίσουμε να σκοτώνουμε, είχαμε αρνηθεί πολλά πράγματα· είχαμε φτάσει στο σημείο να αρνηθούμε και τον ίδιο τον εαυτό μας με την αυτοκτονία. Ο Θεός κάνει ζαβολιές, όπως και όλος ο κόσμος μαζί του, όπως κι εγώ ο ίδιος, άρα πεθαίνω: η αυτοκτονία ήταν το πρόβλημα. Η ιδεολογία σήμερα δεν αρνείται παρά μόνο τους άλλους, αυτοί είναι οι μόνοι δόλιοι. Τότε σκοτώνουμε. Κάθε χαραυγή, ολοπλούμιστοι δολοφόνοι γλιστράνε σ' ένα κελί: το έγκλημα είναι το πρόβλημα.

Οι δύο συλλογισμοί στέκονται. Μας δένουν μάλιστα τόσο σφιχτά τα χέρια ώστε δεν μπορούμε πλέον να επιλέξουμε τα προβλήματά μας. Αυτά μας επιλέγουν, διαδοχικά. Ας δεχτούμε να μας επιλέγουν. Τούτο το δοκίμιο επιδιώκει να συνεχίσει, μπροστά στο έγκλημα και την εξέγερση, μια σκέψη που άρχισε γύρω από την αυτοκτονία και την έννοια του παραλόγου.

Αυτή ωστόσο η σκέψη, προς το παρόν, δεν μας παρέχει παρά μόνο μία έννοια, την έννοια του παραλόγου. Και τούτη, με τη σειρά της, μας οδηγεί σε μιαν αντίφαση αναφορικά με το έγκλημα. Το αίσθημα του παραλόγου, όταν ισχυριζόμαστε κατ' αρχάς ότι θα αντλήσουμε απ' αυτό έναν κανόνα δράσης, καθιστά το έγκλημα τουλάχιστον αδιάφορο, και επομένως πιθανό. Αν δεν πιστεύουμε σε τίποτα, αν τίποτα δεν έχει νόημα και δεν είμαστε ικανοί να επιβεβαιώσουμε καμιάν αξία, τότε όλα είναι

δυνατά και τίποτα δεν έχει σημασία. Χωρίς υπέρ και χωρίς κατά, ο δολοφόνος δεν έχει ούτε δίκιο ούτε άδικο. Μπορούμε ν' αναζωπυρώνουμε τη φωτιά στα κρεματόρια, μπορούμε επίσης να αφοσιωνόμαστε στη φροντίδα των λεπρών. Η κακία και η αρετή είναι κάτι το τυχαίο ή καμώματα της τύχης.

Θα αποφασίσουμε, λοιπόν, να μη δράσουμε, κάτι που σημαίνει ότι αποδεχόμαστε, το πολύ πολύ, τον φόνο του άλλου, οικτίροντας μόνο με εύσχημο τρόπο την ατέλεια των ανθρώπων. Θα σκεφτούμε, επίσης, να αντικαταστήσουμε τη δράση με τον τραγικό ντιλεταντισμό, και, σε τούτη την περίπτωση, η ανθρώπινη ζωή δεν είναι πια παρά κάτι που παίζεται στα ζάρια. Μπορούμε, τέλος, να δεχτούμε ν' αναλάβουμε κάποια δράση, όχι βέβαια χωρίς ανταμοιβή. Σε τούτη την περίπτωση, ελλείψει κάποιας ανώτερης αξίας που προσανατολίζει τη δράση, θα στοχεύσουμε στην άμεση αποτελεσματικότητα. Εφόσον τίποτα δεν είναι αληθινό ή ψεύτικο, καλό ή κακό, ο κανόνας θα είναι ν' αναδειχτούμε πιο αποτελεσματικοί, δηλαδή πιο δυνατοί. Ο κόσμος τότε δεν θα είναι πλέον χωρισμένος σε δίκαιους και άδικους, αλλά σε αφέντες και σκλάβους. Έτσι, προς οποιαδήποτε πλευρά και αν στραφούμε, στην καρδιά της άρνησης και του μηδενισμού, το έγκλημα κατέχει προνομιούχα θέση.

Αν, λοιπόν, ισχυριστούμε ότι υιοθετούμε μια παράλογη στάση, θα πρέπει να ετοιμαστούμε να σκοτώνουμε, δίνοντας έτσι το προβάδισμα στη λογική σε σχέση με τους ενδοιασμούς που θα θεωρήσουμε απατηλούς. Εννοείται ότι θα χρειαζόταν κάποια προδιάθεση. Μα, τελικά, λιγότερη απ' ό,τι θα περιμέναμε, αν κρίνουμε με

βάση την πείρα. Εξάλλου, είναι πάντα δυνατό, όπως συμβαίνει συχνά, να βάζουμε άλλους να σκοτώνουν. Όλα, επομένως, θα ρυθμίζονταν στο όνομα της λογικής, αν πραγματικά η λογική είχε θέση σε μια τέτοια στάση.

Αλλά, βέβαια, η λογική δεν μπορεί να βρει τη θέση της σε μια στάση που κάνει το έγκλημα διαδοχικά δυνατό και αδύνατο. Γιατί, ενώ καθιστά τουλάχιστον αδιάφορη την πράξη του φόνου, η παράλογη ανάλυση, στην πιο σημαντική από τις συνέπειές της, καταλήγει να την καταδικάσει. Το τελικό συμπέρασμα του παράλογου συλλογισμού είναι πράγματι η απόρριψη της αυτοκτονίας και η διατήρηση αυτής της απεγνωσμένης αναμέτρησης ανάμεσα στα ανθρώπινα ερωτηματικά και τη σιωπή του κόσμου¹. Η αυτοκτονία θα σήμαινε το τέλος αυτής της αναμέτρησης και ο παράλογος συλλογισμός θεωρεί ότι δεν μπορεί να δεχτεί κάτι τέτοιο, παρά μόνο αν αρνηθεί τις ίδιες τις παραδοχές του. Ένα τέτοιο πόρισμα, σύμφωνα με αυτόν, θα ήταν ή φυγή ή λύτρωση. Αλλά είναι φανερό ότι, ταυτόχρονα, αυτός ο συλλογισμός αποδέχεται τη ζωή ως το μόνο αναγκαίο αγαθό, αφού αυτή ακριβώς επιτρέπει τούτη την αναμέτρηση και αφού χωρίς αυτήν το παράλογο στοίχημα δεν θα μπορούσε να σταθεί. Για να αποφανθεί ότι η ζωή είναι παράλογη, η συνείδηση πρέπει να είναι ζωντανή. Πώς, λοιπόν, να διατηρήσει κανείς για τον εαυτό του, χωρίς μια σημαντική παραχώρηση στην κλίση του για άνεση, το αποκλειστικό όφελος ενός τέτοιου συλλογισμού; Από τη

¹ Βλέπε *Ο μύθος του Σισύφου: Δοκίμιο για το παράλογο*. (Στα ελληνικά εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2007).

στιγμή που αυτό το αγαθό αναγνωρίζεται ως τέτοιο, ανήκει σε όλους τους ανθρώπους. Δεν μπορούμε να δεχτούμε τη λογική στο έγκλημα, αν την αρνούμαστε στην αυτοκτονία. Ένα πνεύμα διαποτισμένο από την ιδέα του παραλόγου παραδέχεται αναμφισβήτητα το τυχαίο έγκλημα, αλλά του είναι αδύνατο να παραδεχτεί το λογικό έγκλημα. Απέναντι στην αναμέτρηση, έγκλημα και αυτοκτονία είναι ένα και το αυτό, που πρέπει είτε να το δεχτούμε είτε να το απορρίψουμε.

Με τον ίδιο τρόπο, ο απόλυτος μηδενισμός, που δικαιολογεί την αυτοκτονία, οδεύει ακόμη πιο εύκολα προς το λογικό έγκλημα. Αν η εποχή μας παραδέχεται εύκολα ότι το έγκλημα έχει τις δικαιολογίες του, τούτο συμβαίνει εξαιτίας της αδιαφορίας προς τη ζωή που χαρακτηρίζει τον μηδενισμό. Ύπηρξαν, αναμφίβολα, εποχές κατά τις οποίες το πάθος για τη ζωή ήταν τόσο έντονο ώστε ξεσπούσε σε εγκληματικές ακρότητες. Μα τούτες οι ακρότητες ήταν, θαρρείς, το έγκαυμα από μια φοβερή απόλαυση. Δεν υπήρχε αυτή η μονότονη τάξη που είχε επιβάλει η αργή και δυσκίνητη λογική, στα μάτια της οποίας όλα ισοπεδώνονται. Αυτή η λογική προώθησε τις αξίες της αυτοκτονίας, από τις οποίες τρέφεται η εποχή μας, μέχρι την έσχατη συνέπειά τους, που είναι το νομιμοποιημένο έγκλημα. Ταυτόχρονα, κορυφώνεται στην ομαδική αυτοκτονία. Η πιο τρανταχτή απόδειξη δόθηκε με τη χιτλερική αποκάλυψη του 1945. Η αυτοκαταστροφή δεν ήταν τίποτα για κείνους τους παρανοϊκούς που ετοίμαζαν έναν αποθεωτικό θάνατο χωμένοι στα καταφύγιά τους. Το ουσιώδες ήταν να μην αυτοκτονήσουν μόνοι, αλλά να παρασύρουν κι ένα ολόκληρο

πλήθος μαζί τους. Κατά κάποιον τρόπο, ο μοναχικός αυτόχειρας διατηρεί ακόμη κάποια αξία αφού, προφανώς, δεν αναγνωρίζει για τον εαυτό του δικαιώματα πάνω στη ζωή των άλλων. Απόδειξη ότι δεν χρησιμοποιεί ποτέ, για να υπερισχύσει πάνω στον άλλο, την τρομερή δύναμη και την ελευθερία που του δίνει η απόφασή του να βάλει τέλος στη ζωή του. Κάθε μοναχική αυτοκτονία, όταν δεν απορρέει από τη μνησικακία, είναι, κατά κάποιον τρόπο, πράξη μεγαλοψυχίας ή περιφρόνησης. Αλλά περιφρονούμε στο όνομα κάποιας αξίας. Ο αυτόχειρας αδιαφορεί για τον κόσμο, επειδή γνωρίζει τι θα έπρεπε να έχει ο κόσμος για να του δημιουργήσει ενδιαφέρον. Θεωρούμε ότι καταστρέφουμε τα πάντα και παρασύρουμε το καθετί στο διάβα μας, αλλά απ' αυτό τον ίδιο τον θάνατο ξαναγεννιέται μια αξία που, πιθανόν, θα άξιζε να ζήσουμε γι' αυτήν. Η απόλυτη άρνηση δεν εξαντλείται, επομένως, με την αυτοκτονία. Εξαντλείται μόνο με την απόλυτη καταστροφή του εαυτού μας και των άλλων. Δεν μπορούμε να τη ζήσουμε, παρά μόνο αν κλίνουμε προς αυτό το εξαιρετο όριο. Αυτοκτονία και έγκλημα αποτελούν εδώ τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, εκείνου της δύσμοιρης νόησης που προτιμά, αντί για την οδύνη μιας μέτριας ζωής, τη σκοτεινή έξαρση όπου γη και ουρανός εκμηδενίζονται.

Με τον ίδιο τρόπο, αν αρνούμαστε τις αιτίες ύπαρξης της αυτοκτονίας, δεν είναι δυνατό να τις δεχτούμε για το έγκλημα. Δεν γίνεται να είσαι μηδενιστής κατά το ήμισυ. Ο παράλογος συλλογισμός δεν μπορεί, από τη μια πλευρά, να διαφυλάσσει τη ζωή εκείνου που μιλάει και, από την άλλη, να δέχεται τη θυσία των άλλων. Από

τη στιγμή που αναγνωρίζουμε το αδύνατο της απόλυτης άρνησης, πράγμα που σημαίνει πως αποδεχόμαστε κατά κάποιο τρόπο τη ζωή, το πρώτο που δεν γίνεται να αρνηθούμε είναι η ζωή του άλλου. Έτσι, η ίδια έννοια που μας επέτρεπε να πιστεύουμε ότι το έγκλημα ήταν αδιάφορο, του αφαιρεί στη συνέχεια τις αιτιολογίες του. Επιστρέφουμε στην παράνομη κατάσταση από την οποία πασχίσαμε να βγούμε. Πρακτικά, ένας τέτοιος συλλογισμός μάς επιβεβαιώνει ότι μπορούμε και ταυτόχρονα δεν μπορούμε να σκοτώνουμε. Μας εγκαταλείπει στην αντίφαση, χωρίς τίποτα που θα μπορούσε να εμποδίσει ή να νομιμοποιήσει το έγκλημα, απειλητικούς και απειλούμενους, παρασυρμένους από μια ολόκληρη εποχή πυρετώδους μηδενισμού, και ωστόσο μέσα στη μοναξιά, με τα όπλα στο χέρι και σφιγμένο τον λαιμό.

Αυτή, ωστόσο, η ουσιώδης αντίφαση εμφανίζεται συνήθως μαζί μ' ένα πλήθος από άλλες, από τη στιγμή που ισχυριζόμαστε ότι εμμένουμε στο παράλογο αφηφώντας τον αληθινό χαρακτήρα του, που δεν είναι τίποτ' άλλο από ένα βιωμένο πέρασμα, ένα σημείο εκκίνησης, το ισοδύναμο, στη ζωή, της μεθοδικής αμφιβολίας του Ντεκάρτ. Το παράλογο αυτό καθεαυτό είναι αντίφαση.

Είναι αντίφαση ως προς το περιεχόμενό του, γιατί αποκλείει τις αξιολογικές κρίσεις θέλοντας να διατηρήσει τη ζωή, ενώ η ζωή είναι αυτή καθεαυτή μια αξιολογική κρίση. Ανασαίνω, σημαίνει κρίνω. Είναι σίγουρα λάθος να λέμε ότι η ζωή είναι μια συνεχής επιλογή. Μα είναι αλήθεια ότι δεν μπορούμε να φανταστούμε μια ζωή

στερημένη από κάθε επιλογή. Από τούτη την απλή άποψη, η παράλογη θέση είναι στην πράξη αδιανόητη. Είναι αδιανόητη, επίσης, και στην έκφρασή της. Κάθε φιλοσοφία του α-σήμαντου εδράζεται σε μιαν αντίφαση από το γεγονός και μόνο ότι εκφράζεται. Γιατί δίνει έτσι μια ελάχιστη σαφήνεια στην ασυναρτησία, εισάγει συνέπεια σ' αυτό που, αν την πιστέψουμε, στερείται συνέχειας. Η ομιλία διορθώνει. Η μόνη σαφής στάση που βασίζεται στο α-σήμαντο θα ήταν η σιωπή, αν η σιωπή, με τη σειρά της, δεν σήμαινε τίποτα. Το τέλειο παράλογο προσπαθεί να είναι βουβό. Αν μιλά, αυτό γίνεται από αυταρέσκεια ή, όπως θα δούμε, επειδή αισθάνεται εφήμερο. Τούτη η αυταρέσκεια, τούτη η αυτοεκτίμηση, δηλώνει το βαθύ διφορούμενο της παράλογης στάσης. Κατά κάποιον τρόπο, το παράλογο που ισχυρίζεται ότι εκφράζει τον άνθρωπο στη μοναξιά του, τον βάζει να ζηήσει μπροστά σ' έναν καθρέφτη. Ο αρχικός διχασμός κινδυνεύει τότε να γίνει κάτι το ευχάριστο. Η πληγή που ξύνουμε με τόση προσοχή, καταλήγει να μας δίνει στο τέλος ηδονή.

Δεν λείπουν οι μεγάλοι τυχοδιώκτες του παραλόγου. Τελικά όμως η σημασία τους υπολογίζεται από το πόσο αρνήθηκαν τις ευκολίες του παραλόγου, ώστε να κρατήσουν μόνο τις απαιτήσεις του. Καταστρέφουν περισσότερο, όχι λιγότερο. «Εχθροί μου είναι εκείνοι που επιδιώκουν ν' ανατρέψουν και όχι να δημιουργηθούν οι ίδιοι από μόνοι τους» λέει ο Νίτσε, ο οποίος ανατρέπει, αλλά για να επιχειρήσει να δημιουργήσει. Και εξαίρει την εντιμότητα, μαστιγώνοντας τους φιλήδονους με τη «γυρουνίσια μούρη». Για να ξεφύγει από την αυταρέσκεια,

ο παράλογος συλλογισμός καταφεύγει στην άρνηση. Αρνείται τη διασπορά και καταλήγει σε μιαν αυθαίρετη απογύμνωση, σε μιαν απόφαση σιωπής, στον παράδοξο ασκητισμό της εξέγερσης. Ο Ρεμπό τραγουδάει «το όμορφο έγκλημα που τιτιβίζει στη λάσπη του δρόμου» και καταφεύγει στο Χαρράρ, για να παραπονεθεί μόνο πως εκεί ζει χωρίς οικογένεια. Για εκείνον, η ζωή ήταν «μια φάρσα που θα έπρεπε να ζήσουν όλοι». Όμως την ώρα του θανάτου του, να που φωνάζει στην αδελφή του: «Θα πάω κάτω από τη γη κι εσύ θα περπατάς στον ήλιο!».

Αν θεωρήσουμε, λοιπόν, το παράλογο ως κανόνα ζωής, είναι αντιφατικό. Τότε, γιατί απορούμε που δεν μας διαθέτει τις αξίες εκείνες οι οποίες θα αποφάσιζαν για μας ως προς τη νομιμότητα του εγκλήματος; Δεν είναι δυνατό, άλλωστε, να στηρίζουμε μια στάση πάνω σε μια προνομιούχα συγκίνηση. Το αίσθημα του παραλόγου είναι ένα αίσθημα όπως όλα τα άλλα. Το ότι έδωσε τη χροιά του σε τόσες σκέψεις και πράξεις στην περίοδο του μεσοπολέμου αποδεικνύει μόνο τη δύναμη και τη νομιμότητά του. Αλλά η δύναμη ενός αισθήματος δεν σημαίνει ότι γίνεται και πανανθρώπινο. Το σφάλμα μιας ολόκληρης εποχής ήταν ότι διατύπωσε, ή θεώρησε διατυπωμένους, γενικούς κανόνες δράσης, ξεκινώντας από μιαν απελπισμένη συγκίνηση που ο μηχανισμός της ήταν να ξεπεράσει τον ίδιο τον εαυτό της. Τα μεγάλα βάσανα, όπως και οι μεγάλες ευτυχίες, γίνονται αιτίες για τη γένεση ενός συλλογισμού. Παίζουν τον ρόλο των μεσο-

λαβητών. Μα δεν θα μπορούσαμε να τους ξαναβρούμε και να τους διατηρήσουμε καθ' όλη τη διάρκεια των συλλογισμών. Αν, επομένως, ήταν νόμιμο να υπολογίζεται η παράλογη ευαισθησία, να γίνεται η διάγνωση ενός κακού τέτοιου όπως το βρίσκουμε στον εαυτό μας και στους άλλους, είναι αδύνατο να δούμε σε τούτη την ευαισθησία, και στον μηδενισμό που αυτή προϋποθέτει, κάτι άλλο εκτός από ένα σημείο εκκίνησης, μια εμπειρική κριτική, το ισοδύναμο —στο επίπεδο της ύπαρξης— της συστηματικής αμφιβολίας. Κι ύστερα, πρέπει να σπάσουμε τα στάσιμα παιχνίδια του καθρέφτη και να εισχωρήσουμε στην ασυγκράτητη κίνηση, χάρη στην οποία το παράλογο ξεπερνά τον ίδιο τον εαυτό του.

Όταν σπάσει ο καθρέφτης, δεν απομένει πια τίποτα που να μπορεί να μας βοηθήσει για να δώσουμε απαντήσεις στα ερωτήματα του αιώνα. Το παράλογο μαζί με τη μεθοδική αμφιβολία εξουδετέρωσαν τις ιδέες του παρελθόντος. Το παράλογο μας φέρνει σε αδιέξοδο. Όμως μπορεί, όπως και η αμφιβολία, συγκεντρώνοντας το ενδιαφέρον πάνω του, να προσανατολίσει μια νέα έρευνα. Ο συλλογισμός συνεχίζεται έτσι με τον ίδιο τρόπο. Φωνάζω ότι δεν πιστεύω σε τίποτα και ότι όλα είναι παράλογα, μα δεν μπορώ να αμφιβάλω για την κραυγή μου, και πρέπει να πιστέψω τουλάχιστον στη διαμαρτυρία μου. Η πρώτη και μοναδική ολοφάνερη αλήθεια που μου δίνεται έτσι, εντός της παράλογης εμπειρίας, είναι η εξέγερση. Στερημένος από κάθε γνώση, εξαναγκασμένος να σκοτώνω ή να συναινώ στον φόνο, δεν έχω παρά μόνο τούτη την απτή αλήθεια, η οποία ενισχύεται ακόμη περισσότερο από την απόγνωση που με παιδεύει. Η

εξέγερση γεννιέται από το θέαμα της παραφροσύνης, μπροστά σε μιαν άδικη και ακατανόητη μοίρα. Ωστόσο, η τυφλή ορμή της διεκδικεί την τάξη μέσα στο χάος και την ενότητα στην καρδιά αυτού που φεύγει και χάνεται. Φωνάζει, απαιτεί, θέλει να σταματήσει το σκάνδαλο και να ακινητοποιηθεί επιτέλους αυτό που μέχρι τώρα γραφόταν δίχως ανάπαυλα πάνω στη θάλασσα. Έγνοια της είναι η αλλαγή. Αλλαγή όμως σημαίνει δράση, και δράση αύριο θα σημαίνει να σκοτώνει, ενώ δεν ξέρει ακόμη αν ο φόνος είναι νόμιμος. Εγκυμονεί ακριβώς τις πράξεις εκείνες που της ζητούν να νομιμοποιήσει. Άρα, η εξέγερση πρέπει να αντλήσει τα αίτια που την υποκινούν από τον εαυτό της, αφού δεν μπορεί να τα πάρει από τίποτ' άλλο. Πρέπει να δεχτεί να κάνει τον αυτοέλεγχό της για να μάθει πώς πρέπει να συμπεριφερθεί.

Δύο αιώνες επανάστασης, μεταφυσικής ή ιστορικής, προσφέρονται ακριβώς στη θεώρησή μας. Μόνο ένας ιστορικός θα είχε την αξίωση να εκθέσει λεπτομερώς τις ιδεολογίες και τα κινήματα που διαδέχονται το ένα το άλλο μέσα σ' αυτήν. Το πολύ πολύ, θα είναι δυνατό να βρούμε εκεί την κατευθυντήρια ιδέα. Οι σελίδες που ακολουθούν προτείνουν μόνο κάποια ιστορικά σημεία αναφοράς και μια πιθανή ανάγνωση· αυτή δεν είναι η μόνη δυνατή και, άλλωστε, δεν μπορεί να δια φωτίσει τα πάντα. Εξηγεί ωστόσο, τουλάχιστον εν μέρει, την κατεύθυνση και, σχεδόν ολοκληρωτικά, τις υπερβολές της εποχής μας. Η θαυμαστή ιστορία που αναφέρεται εδώ είναι η ιστορία της ευρωπαϊκής αλαζονείας.

Η εξέγερση, πάντως, δεν θα μας φανέρωνε τις αιτίες της παρά μόνο στο τέλος μιας έρευνας γύρω από τις

θέσεις, τις αξιώσεις και τις κατακτήσεις της. Στα έργα της βρίσκονται πιθανόν ο κανόνας δράσης που δεν κατάφερε να μας δώσει το παράλογο, τουλάχιστον μια ένδειξη για το δικαίωμα ή το καθήκον να σκοτώνεις και, τέλος, η ελπίδα μιας δημιουργίας. Ο άνθρωπος είναι το μόνο πλάσμα που αρνείται να είναι αυτό που είναι. Αρκεί να ξέρουμε αν τούτη η άρνηση τον οδηγεί μόνο στον όλεθρο των άλλων και του εαυτού του, αν κάθε εξέγερση πρέπει να κλείνει με τη δικαίωση του παγκόσμιου εγκλήματος ή αν, αντίθετα, χωρίς καμιάν απαίτηση για μιαν ανέφικτη αθωότητα, μπορεί να αποκαλύψει την αρχή μιας αποδεκτής ενοχής.